

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Pitkänen, Silja

Title: Ei-kenenkään henkilöhistoria

Year: 2016

Version:

Please cite the original version:

Pitkänen, S. (2016). Ei-kenenkään henkilöhistoria. *Agricolan kirja-arvostelut*, 26.1.2016. <http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/index.php?id=3898>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

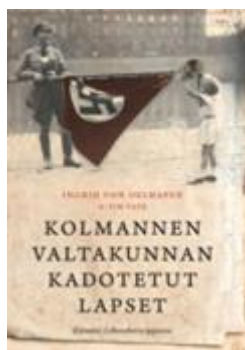
Ei-kenenkään henkilöhistoria

26.1.2016 Silja Pitkänen <silja.k.pitkanen@jyu.fi> FM, tohtorikoulutettava, Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos

Oelhafen, Ingrid von; Tate, Tim; Schmitz-Köster, Dorothee: *Kolmannen valtakunnan kadotetut lapset. Elämäni Lebensborn-lapsena. (Hitler's Forgotten Children)*. Kääntänyt Virpi Vainikainen. Atena, 2015. 228 sivua. ISBN 9789523001541.

Televisiodokumenttien tekijänä ja tutkivana journalistina tunnetuksi tulleen brittiläisen Tim Taten ja lapsena kolmannen valtakunnan salaiseen Lebensborn-ohjelmaan valitun saksalaisen Ingrid von Oelhafenin yhteisteos Ingridin juurten etsinnästä on hyvin kirjoitettua populaarihistoriaa. Teos on myös kiinnostava kurkistusaukko Euroopan toisen maailmansodan jälkeiseen historiaan – vaikka sota päättyi, monien kohdalla kärsimys jatkui.

Kansallissosialistisen Saksan mallilasten tuottamiseen tähdänneestä Lebensborn-ohjelmasta on viime vuosina ilmestynyt jonkin verran tutkimuksia sekä populaarihistoriallisia teoksia. Aihe on herättänyt kiinnostusta myös Suomessa – esimerkiksi Yle TV1 esitti vuodenvaihteessa **Romain Icardin** ohjaaman dokumentin *Natsien lastenkodit (The Nazi Nurseries, 2013)*, ja *Helsingin Sanomat* poimi **Tim Taten** ja **Ingrid von Oelhafenin** teoksen *Kolmannen valtakunnan kadotetut lapset – Elämäni Lebensborn-lapsena* [vuoden 2015 parhaiden tietokirjojen joukkoon](#). Tällaiset listaukset eivät aina ole aivan ongelmattomia, mutta on tärkeää, että ”tavallisen” saksalaisen näkökulma kolmanteen valtakuntaan ja toiseen maailmansotaan saa huomiota osakseen.

Helsingin Sanomien listassa teoksen sanotaan olevan ”Tositarina lapsen arjalaistamisesta”. Oikeastaan kyseessä on kertomus lapsena arjalaiseksi määritellyn jugoslaviaissyntyisen naisen yrityksistä selvittää alkuperänsä ja tutkia identiteettiään – sodan päättyessä kolme vuotta täyttäneitä lasta kun ei ehditty arjalaistaa juuri muutoin kuin tuomalla hänet valloitetusta Jugoslaviasta Saksaan.

Kolmannen valtakunnan kadotetut lapset -teos – kuten myös ”arjalaistettavaksi” valitun Ingrid von Oelhafenin tarina – alkaa kuvauksella Celjen kaupungista entisestä Jugoslaviasta, nykyisestä Sloveniasta, loppukesällä 1942. Äitejä oli pyydetty tuomaan lapsensa koulunpihalle ”lääketieteellistä tutkimusta varten”. ”Tutkimuksen” jälkeen rodullisesti alarvoiset lapset palautettiin perheilleen, mutta yli 400 lasta lähetettiin kohti kolmannen valtakunnan Lebensborn-lastenkoteja. Pienimmät heistä olivat sylivauvoja, mutta vanhimmat jo 12-vuotiaita.

Kaapattujen lapsien ”germanisointi”

Lebensborn-ohjelman idea oli tarjota aviottomille äideille mahdollisuus synnyttämiseen ja lapsen varhaiskasvatukseen Lebensborn-kodeissa, mutta vain siinä tapauksessa, että vanhemmat ja lapsi määriteltiin arjalaisiksi. SS-miehiä puolestaan kannustettiin tuottamaan mahdollisimman paljon jälkeläisiä myös avioliiton ulkopuolella, ja avioliiton ulkopuolella syntyneille SS-miesten lapsille tarjottiin mukavat oltavat Lebensborn-kodeissa. Ohjelman puitteissa Saksan valloittamilta alueilta myös suoranaisesti kaapattiin arjalaisiksi arvioituja lapsia ”germanisoitavaksi”.

Kuva: Puolalaisten lapsien kidnappauksia Zamosin alueella 1942-1943. Wikipedia.

Sodanjälkeisessä Saksassa tärkeintä oli selviytyminen. Ingrid von Oelhafen kuvaa teoksessa, miten perhe, jota hän luuli omakseen, oli vaitonainen, ja sen enempää menneisyydestä kuin tunteistakaan ei ollut tapana puhua. Tämä oli varmasti tavallinen tilanne toisen maailmansodan jälkeen niin Saksassa kuin myös muissa maissa joita sota oli tavalla tai toisella koskettanut. Ingrid toteaa, että elämän ylläpitämiseen tähdänneessä ilmapiirissä lapsen kasvulle ja kehitykselle äärimmäisen tärkeät rakkauden ja hyväksymisen osoitukset olivat vaillinaisia tai oikeastaan puuttuivat kokonaan. Kasvattivanhempien ei ollut helppoa rakastaa heidän hoitoonsa annettuja lapsia, varsinkaan sodanjälkeisissä ankarissa olosuhteissa. Kuitenkaan Ingridin kasvattivanhemmat eivät halunneet luopua Ingridistä tai hänen veljestään, joka myös oli kasvattilapsi.

Ingrid kertoo, että hänen kasvattiäitinsä sai hermoromahduksen syksyllä 1945, ja niinpä hän asui Dietmar-veljensä kanssa kolme kuukautta lastenkodissa, varsin kaukana kotoa. Perhe asui Neuvostoliiton miehityssektorilla, ja aikuisena Ingrid arvelee, että neuvostomiehityksen aiheuttama jatkuva pelko oli syynä äidin hermoromahdukseen. Lisäksi lasten äiti oli käytännössä yksinhuoltaja: perheestä vieraantunut isä asui Etelä-Saksassa, kaukana muusta

perheestä. Isä kuitenkin auttoi Ingridin äitiä hänen uskaliaassa paossaan, josta äiti kirjoitti lyhyen merkinnän päiväkirjaansa:

”Isi vie molemmat lapset lastenkotiin Lotabeliin. Äiti haluaa ylittää rajan luvottomasti.” (s. 33)

Äidin ja lasten pako tapahtui hevostärryillä, täysissä junissa ja lopulta kahlaamalla pienen joen yli ja kävelemällä ei-kenenkään maan halki Bahrndorfin kylään Britannian miehitysvyöhykkeelle. He pakenivat vain muutamaa kuukautta ennen rautaesiripun laskeutumista.

Kuva: Pakolaisia Saksassa 1945.

Lapsuuden muistikuvia

Äidin hermoromahdus neuvostomiehityksen paineessa ei ollut kuitenkaan ainoa tilanne, jossa Ingrid ja hänen Dietmar-veljensä joutuivat viettämään aikaa lastenkodissa – itseasiassa sisarukset olivat suuren osan lapsuudestaan lastenkodissa. Ingridin ollessa 10-vuotias, vuonna 1952, hän ja Dietmar muuttivat Bad Salzuflenin pikkukaupunkiin, iäkkään isänsä luo. Dietmar kuitenkin vietiin pian pois ”oikeiden” sukulaistensa luo. Yksin jäänyt Ingrid ihmetteli tilannetta, ja seuraavana vuonna hän sai tietää, että hänkään ei asunut biologisen isänsä kanssa, ja hänen alkuperäinen nimensä oli Erika Matko. Tämä järkytti 11-vuotiaaksi saakka Ingridinä kasvanutta lasta mutta hän ei saanut selville, miksi hänellä oli kaksi nimeä, saati keitä hänen biologiset sukulaisensa olivat.

Ingrid varttui epätietoisuudessa. Menneisyydestä ei keskusteltu, mutta tulevaisuutta sentään pohdittiin: Ingridin kasvattiäiti haluaisi Ingridin opiskelevan fysioterapiaa ja jatkavan hänen hyvin menestynyttä vastaanottoaan. Ingrid kyllä opiskeli fysioterapiaa, mutta päätyi lopulta itsenäiselle uralle, auttamaan liikuntarajoitteisia lapsia ja nuoria. Kun Ingrid oli aloittamassa työuraansa, hänen epäselvä taustansa tuli jälleen esiin, ja hän joutui käymään valtavan byrokraattisen taistelun saadakseen Saksan kansalaisuuden ja henkilöpaperit.

Samoihin aikoihin hänen kasvattiäitinsä ryhtyi selvittämään, keitä Ingridin biologiset vanhemmat olivat. Tästäkään perheestä ei kuitenkaan keskusteltu: Ingrid näki sattumalta kuvansa muiden vanhemmistaan eroon joutuneiden lasten joukossa. Aikuinen Ingrid kuvaa tuolloisia kokemuksiaan: ”Tunsin itseni arvottomaksi – ikään kuin en olisi mitään enkä kukaan.” (s. 60) Aikuistuva Ingrid, jonka ulkoiset ominaisuudet oli todettu ”arjalaisiksi”, joutui kärsimään henkilöllisyytensä epämääräisyydestä. Kansallissosialistien pyrkimys ”germanisaatioon” oli johtanut siihen, että sadoilta Saksassa varttuneilta lapsilta puuttui henkilöpaperit.

Kertomus juurten etsinnästä

Ingridin lapsuuden ja nuoruuden kuvauksen jälkeen elämäkerrallinen teos etenee vauhdikkaasti: Ingridin kasvattivelji Dietmar kuolee, Itä-Saksa lakkaa olemasta, kasvattiäidin terveys heikkenee ja hän muuttaa sairaanhoitajansa kanssa Kanarialle. Äitinsä kotia siivotessaan Ingrid löytää päiväkirjan jota äiti kirjoitti Ingridin ollessa lapsi. Päiväkirja innosti Ingridiä tarkastelemaan epäselvää menneisyyttään, jonka ajattelemista hän oli tähän saakka vältellyt.

Selvitystyössä Ingrid sai apua muiden muassa historiantutkija **Georg Lilienthalilta**, ja teoksessa hän antaa kovasti arvoa saamalleen avulle. Sen sijaan Saksan arkistojen toimintaan Ingrid ei ole erityisen tyytyväinen: hän kokee, että ”Saksan viranomaiset olivat vain haluttomia puhumaan Lebensbornista.” (s. 85) Tämä saattaa pitää paikkansa, mutta myös viranomaisia on mahdollista ymmärtää: Ingrid tiedusteli Bundesarchivista, löytyisikö sieltä hänen nimellään tietoja. Kun niitä ei kuulunut, hän koki, että arkistossa ei haluttu auttaa häntä, vasitenkin kun Lilienthal oli löytänyt asiakirjoja, joissa sekä Ingridin alkuperäinen että Saksassa annettu nimi mainittiin.

Saksalainen byrokraatia on toki jonkinlainen vitsin aihe, mutta viranomaiset tuskin kuitenkaan järjestelmällisesti pyrkivät vaikeuttamaan yksittäisten ihmisten menneisyyteensä liittyviä tutkimuksia, vaikka tällainenkin ajatus Saksassa on toki mahdollinen silloin, kun tutkimukset liittyvät kolmannen valtakunnan historiaan ja mahdollisiin vielä selvittämättömiin rikoksiin. Teos kuitenkin on ennen kaikkea kuvaus Ingridin etsinnästä, joten kertomuksen on toki oltava uskollinen Ingridin kokemuksille.

Ehkä tiedonhaku olisi voinut olla helpompaa vuosituhannen vaihteen molemmin puolin? Ingrid vastaanottaa ja lähettää useita kirjeitä, ja moni asia olisi selvinnyt varmaankin yksinkertaisemmin googlaamalla, varsinkin 2000-luvun edetessä. Googlen avulla olisi todennäköisesti selvinnyt varsin helposti esimerkiksi nykyisen Slovenian alueella sijainneen Sauerbrunn-nimisen paikkakunnan tämänhetkinen nimi. Lukija saattaakin joutua muistuttamaan itseään monta kertaa, että äitinsä toivomuksesta koulun kesken jättäneellä pienen paikkakunnan ikääntyvällä saksalaisrouvalla ei ole sellaisia tiedonhakutaitoja kuin vaikkapa 2010-luvun nuorella suomalaisella, saati sitten esimerkiksi historia-alan jatko-opiskelijalla. Ingrid sai etsinnässään kyllä apua, mutta prosessit olivat pitkiä ja hitaita, ja

odottaminen tuskallista, kysymys kun kuitenkin oli hänen menneisyydestään ja identiteetistään, jotka olivat olleet hänelle arvoituksia lapsuudesta saakka.

Arjalaiset lapset

Ingridin menneisyyden selvittämiseksi antoi siis sykäyksen hänen äitinsä niukkasnainen päiväkirja. Äiti kirjoitti kasvattityttärestään päiväkirjassa muun muassa, että Ingridin puheenkehitys oli hidasta. Aikuinen Ingrid kommentoi äitinsä huolta: ”Siihen, miksi minun lapsenkieleni ei vielä taipunut saksan sanoihin, oli hyvä syy, minkä äiti mainiosti tiesi. Siihen ei muistikirjan sivuilla kuitenkaan puututa.” (s. 33) Esimerkilliseen ”arjalaisuuteen” eivät selvästikään riittäneet pelkät ulkoiset tekijät. Myös elinympäristöllä ja varhaisen lapsuuden kokemuksilla oli ratkaisevan suuri merkitys Lebensborn-ohjelmaan valittujen lasten kasvulle ja kehitykselle.

Lebensborn-ohjelmassa erityisen silmiinpistävää on kansallissosialistien ihmiskuva. Halki vuosisatojen eri uskonnoissa ja ideologioissa on ollut omat uskomuksensa liittyen pieniin lapsiin – lasten on ajateltu olevan ”tyhjiä tauluja”, täydellisen viattomia tai perisyntien pauloissa, yhteisön tai yhteiskunnan omaisuutta, ja niin edelleen. Natseille biologiset ominaisuudet olivat ratkaisevan tärkeitä – jos lapsi ”kantoi aitosaksalaista verenperintöä” oli hän ”kelvoinen täydentämään kolmannen valtakunnan väestöä”. (s. 14) Fysiologisten ominaisuuksien korostaminen sai varsin koomisiakin piirteitä, kuten juutalaiseksi osoittautuneen [”saksalaisen mallilapsen” valokuvan tapauksessa](#).

Heinrich Himmlerin rotuseulonnoissa ”arjalaisten” joukosta karsittiin pois lapset joilla katsottiin olevan ”slaavilaisia” tai ”juutalaisia” piirteitä. (s. 14) Mainitun kuvan tapauksessa ulkoinen ”arjalaisuus” oli ratkaisevampaa kuin kulttuurinen ja uskonnollinen juutalaisuus. Lisäksi ”slaavilainen” tai venäläinen sielu on hyvin sitkeästi ylläpidetty myytti. ”Arjalaistamisohjelmaan” kuitenkin valittiin lapsia ulkoisten ominaisuuksien perusteella myös ”slaavilaisten” kansojen parista. Kansallissosialistit eivät selvästikään uskoneet sielun olemassaoloon. Tämä ei sinällään yllätä, ja on toki linjassa heidän muun toimintansa kanssa.

Teoksessa kuvataan myös, kuinka eräs Ingridin tapaama Lebensborn-ohjelmaan lapsena valittu rouva totesi: ”Emme me ole täydellisiä. Samat vaivat ja taudit meillä on kuin muillakin ihmisillä.” (s. 122) Ingrid pohti rouvan sanoja ja esitti aiheellisen kysymyksen: ”Mitä merkitystä tuolla kaikella oli siinä tapauksessa ollut?” (s. 122) Vastaus kysymykseen on tyllysti: Ei mitään. Tämän hyväksyminen on toki vaikeaa niille, joiden elämään isojen natsipoikien perinnöllisyysleikeillä on ollut ratkaisevan suuri vaikutus.

Menevää populaarihistoriaa

Kolmannen valtakunnan kadotetut lapset on hyvin kirjoitettua populaarihistoriaa. Käytetyt draaman kaaret ja tietyt tavat rakentaa jännitteitä lukujen välille kuitenkin vaikuttavat laskelmoiduilta ja viihteellisiltä ratkaisuilta, ja toisinaan ei voi välttää vaikutelmaa, että jännittävän kertomuksen aikaansaamiseksi on jouduttu tekemään tyyllisiä rimalituisia. Tim Taten kokemus televisiodokumenttien laatimisesta näkyy teoksen tyyllissä niin hyvässä kuin pahassakin. *Kolmannen valtakunnan kadotetut lapset* on välillä hyvinkin opettavainen, minkä Tim Taten kokemus televisiotyöstä luultavasti selittää.

Teoksessa on silmiinpistävää sekin, että Ingrid kuvaa usein tunteitaan ja kokemuksiaan varsin vakiintunein ja jopa kliseisin ilmauksin, sellaisin, joita kustannustoimittajat usein ehdottavat poistettavaksi käsikirjoituksista. Ratkaisu jättää nämä ilmaisut teokseen yllättää. Olisiko ollut osuvampaa muokata tunneilmaisuja hiukan, jotta Ingridin ”oma ääni” olisi tullut vilpittömämmin esiin? Toisaalta, teoksessa korostettiin, miten Ingridin on ollut vaikea ilmaista tunteitaan, mahdollisesti lapsuuden vaikeiden kokemusten vuoksi. Jos tunneilmaisut on tarkoituksella jätetty kliseisiksi, ehkä tällä on haluttu alleviivata tunteista puhumisen vaikeutta?

Verrattuna esimerkiksi kolmanteen valtakuntaan erikoistuneen tutkijan **Richard Evansin** rakenteellisiin ja kerronnallisiin ratkaisuihin *Kolmannen valtakunnan kadotetut lapset* tuntui varsin kevyeltä kertomukselta. On kuitenkin otettava huomioon, että teos on henkilöhistoria, ja vaikka ajallista kontekstia on taitavasti nivottu mukaan, jää yleisvaikutelma kuitenkin hieman ohueksi. Kirja ei toki ole keho, mutta aihe olisi tarjonnut mahdollisuuksia analysoida sekä yksilö- että kansallista identiteettiä laajemminkin. Kattavan yleisen historiallisen taustoituksen taas olisi voinut jättää vähemmälle ja luottaa lukijoiden yleissivistyksen tasoon.

Kolmannen valtakunnan kadotetut lapset -teoksen kertoma tarina on kuitenkin tärkeä, ja jos viihteellisyys saa aikaan sen, että tarina tulee laajasti luetuksi ja tunnetuksi, voi tyyllisten puutteiden suhteen hieman joustaa. Viihteen hallitsevuus on toki yksittäisen teoksen tyyllisiä valintoja laajempi ongelma, ja *Kolmannen valtakunnan kadotetut lapset* -teoksen ensisijainen tehtävä on antaa Ingrid von Oelhafenille tilaisuus kertoa kokemuksistaan. Ingridin elämäkerrallisen tarinan ohella teos on myös tärkeä muistutus tapahtumakuluista, joiden ei toivoisi toistuvan. Sellaiset muistutukset ovat valitettavan tarpeellisia aikamme Euroopassa ja Yhdysvalloissa, joissa itsekkyyteen ja ennakkoluuloihin pohjautuvat aatteet ovat jälleen hyväksytyjä, jopa suosittuja.

Teoksen tyyli menee parempaan suuntaan loppua kohden, kun tekijät pääsevät pohtimaan kiinnostavia, kaikkia ihmisiä koskettavia seikkoja: mikä on ihmisen perimän, elinympäristön ja ratkaisevien valintojen suhde siihen keitä olemme ja millaiseksi elämämme muodostuu? Kysymyksiin ei ole vastauksia, mutta se ei tarkoita, etteikö niitä olisi kiinnostavaa ja tärkeää pohtia.

Kolmannen valtakunnan kadotetut lapset on kirjoitettu sujuvalla yleiskielellä, ja sellaisella se on myös suomennettu. Kirjan alkupuolella hieman ihmetytti ratkaisu jättää kääntämättä – alkuteos on siis englanninkielinen – monet saksankieliset käsitteet ja ilmaisut. Saksaa viljellään teoksen edetessä enemmänkin, eikä se jatkuvasti pistä silmään, vaan tavallaan lisää läheisyyttä saksalaisen Ingridin elämismaailmaan.

Tieto ei lisää tuskaa

Kun Ingridin syntyperä alkoi vähitellen selvitä, järkytyksiä oli monia, mutta totuuden selville saaminen myös rauhoitti Ingridiä. Tämä ei kuitenkaan ollut kaikkien Lebensborn-ohjelmaan valittujen kokemus aikuisena: eräs Ingridin kohtalotoveri sai selville, että hänen biologinen isänsä oli vastuussa useiden tuhansien juutalaisten murhaamisesta keskitysleirillä. Kaikkia ohjelman läpikäyneitä kuitenkin yhdisti aikuisena tunne juurettomuudesta sekä läheisyyden vaikeudesta. Toisistaan Lebensborn-aikuiset saivat kuitenkin tukea sekä perheenkaltaisen lähipiirin.

Saatuana lopulta selville taustansa mysteerin Ingrid oli ymmärrettävästi katkera siitä, että hänet oli kaapattu lapsena vanhemmiltaan, mutta hän myös pohti, oliko hän ollut kuitenkin jossain määrin onnekas kasvaessaan saksalaisena – oliko hänellä ollut sellaisia mahdollisuuksia, joita hänellä ei olisi ollut Jugoslaviassa? Vai olisiko sittenkin ollut tärkeämpää kokea omien vanhempien rakkaus ja hyväksyntä? Lopulta hämmennys oli Ingridin päällimmäinen kokemus: ”Tiesin nyt, kuka olin – tai kuka olin kerran ollut. Vähemmän selvää oli, mitä väliä tuolla tiedolla minulle oli.” (s. 207) Kaikesta huolimatta Ingrid oli tyytyväinen siihen, että oli ryhtynyt selvittämään identiteettiään. Hän muodosti kahden henkilöisyytensä välille synteesin, mikä näkyy hänen käyttöönottamassa nimessäänkin: **Ingrid Matko-von-Oelhafen**. Hän myös kuvaa koskettavasti vapauden tunnetta, minkä identiteetin selviäminen hänelle toi.

Huolimatta eräistä rakenteellisista valinnoista sekä kömpelöstä tavasta kuvata tunteita ja kokemuksia, tietoteos tuskin voisi lopulta yltää kiinnostavampaan tutkielmaan identiteetin muodostumisesta toisen maailmansodan jälkeisessä Euroopassa kuin *Kolmannen valtakunnan kadotetut lapset*. Tässäkin tapauksessa yksityinen on myös ehdottoman yleistä – moni toisen maailmansodan tavalla tai toisella kolhaisema ihminen voi varmasti samastua ainakin osaan Ingridin kokemuksista.

Lisätietoja:

- [Jukka Petäjä: Vanhemmiltaan siepattu Ingrid von Oelhafen päätyi natsien salaiseen rotuohjelmaan \(HS, 13.10.2015\)](#)
- [Wikipedia: Lebensborn](#)